

Servisiranje samozaposlenih v kulturi in kreativnih industrijah

Pomemben element slovenskega kulturnopolitičnega modela predstavlja status samozaposlenega v kulturi. Glede tega so zgovorne že številke. Število samozaposlenih v kulturi je sicer med letoma 2008 in 2013 ostajalo približno enako (oziroma je celo rahlo upadalo z 2436 oseb leta 2008 na 2218 oseb leta 2013), vendar je med letoma 2014 in 2017 opazen trend hitrega naraščanja: v letu 2017 je tako imelo status 2784 oseb.

Prevajalci in tolmači predstavljajo znotraj te skupine nezanemarljiv delež. Raziskava Nacionalnega sveta za kulturo z naslovom *Analiza o položaju samozaposlenih v kulturi v Sloveniji s predlogi izboljšav* iz leta 2016 poklic prevajanja in tolmačenja denimo navaja na četrtem mestu, za umetniškimi ustvarjanjem, arhitekturnim projektiranjem in umetniškimi uprizorjenjem (Plut J. idr. 2016: 12-13), v razvidu samozaposlenih, dostopnem na spletni strani Ministrstva za kulturo, pa je za poklic prevajalca trenutno vpisanih 106 oseb (Razvid, 2019).

Kot je razvidno v Prilogi I k Uredbi o samozaposlenih v kulturi (Uredba 2019), v kateri so navedeni specializirani poklici na področju kulture in kriteriji izjemnega kulturnega prispevka za pridobitev pravice do plačila prispevkov za socialno varnost, se lahko za status samozaposlenega v kulturi poteguje le del vseh tistih, ki se ukvarjajo s prevajalskim poklicem in sicer prevajalci v slovenski jezik in iz slovenskega jezika v tuj jezik na področju literarnih, humanističnih, družboslovnih del in filma. Pri tem mora oseba izpolnjevati tako kvantitativne (obseg dela) kot kvalitativne (kakovost dela) kriterije.²⁵ Četudi so kriteriji sorazmerno strogi, pa se težave, ko oseba enkrat pridobit status, še ne končajo. Oseba samozaposlena v kulturi je namreč v celoti odgovorna ne samo za vsebinsko kvaliteto in strokovno izvedbo dela, temveč tudi za administrativne, računovodske in druge formalne obveznosti, ki izhajajo iz njenega statusa.

Zakaj je tako, se da razbrati že iz zgodovinskega pregleda razvoja statusa samozaposlenega v kulturi, katerega izvore je mogoče najti že v Zakonu o samostojnih kulturnih delavcih iz leta 1982. V razvoju zakonodaje, ki ureja področje, je namreč mogoče slediti tudi spremembam v razumevanju položaja samostojnih kulturnikov in umetnikov: do leta 1992 je bil formalni naziv statusa »samostojni kulturni delavec«, leta 1994 se v Zakonu o uresničevanju javnega interesa na področju kulture (ZUJIK) uporablja izraz »samostojni ustvarjalec na področju kulture«, trenutno še veljaven ZUJIK iz leta 2002 pa uvede termin »samozaposleni v kulturi« (Horvat idr. 2012: 14). Ta proces jasno kaže na tendenco »podjetizacije« kulturnih poklicev (Pivka idr. 2010: 5).

Samozaposleni v kulturi so tako danes znotraj delovno-pravne zakonodaje razumljeni podobno kot drugi samostojni podjetniki, ki opravljajo dejavnost. To jih postavlja v specifično situacijo, razpeto med državno in zasebno sfero: znati se morajo tako v odnosih z javnimi kulturnimi ustanovami kot tudi v odnosih na (sicer v Sloveniji zelo šibkem in skoraj nedelujočem) kulturnem in umetniškem trgu. Poleg veččin na področju svoje kulturne in umetniške dejavnosti, morajo izkazati še cel kup (administrativnih, podjetniških, komunikacijskih in organizacijskih) sposobnosti.

Pri vsem tem je vredno omeniti, da ni enotnega priročnika, v katerem bi bile na enem mestu sistematično predstavljene vse administrativne in zakonske obveznosti, ki določajo status samozaposlenega. Vsaj v osnovnih obrisih morajo tako samozaposlene osebe poznati dele zakonodaje, ki ureja področje kulture in umetnosti, zakonodajo na področju avtorskih pravic, delovnopravno, socialno, davčno zakonodajo itd. Oseba, ki je samozaposlena v kulturi, mora svoj status in svoje poslovanje urejati v odnosu z različnimi institucijami: na finančno upravo (FURS) mora oddajati obračun akontacije dohodnine in vlogo za letni obračun dohodnine, na Agenciji Republike Slovenije za javnopravne evidence (AJPES) mora registrirati svojo dejavnost, pri izdajanju

²⁵ Po obsegu dela je pogoj prevod najmanj pet literarnih, humanističnih, družboslovnih in esejistčnih besedil ali najmanj trije prevodi gledaliških/opernih/lutkovnih del oz. radijskih/televizijskih iger ali prevodi najmanj 60 filmov. Med kriteriji kakovosti pa so navedeni odzivi strokovne javnosti ali priporočila stanovskih društev ali stroke, nagrade in aktualnost ter prepoznavnost dela samozaposlenega v domačem in/ali mednarodnem prostoru ter pomen dela samozaposlenega za razvoj/uvajanje poklica oz. področja.

računov mora upoštevati Standardno klasifikacijo dejavnosti, na Ministrstvu za kulturo mora oddati vlogo za podelitev pravice do plačila prispevkov za socialno varnost ali prošnjo za mirovanje statusa, na centru za socialno delo mora uveljavljati pravico do porodniškega nadomestila, starševskega dopusta, itd.

Pri vsej tej komunikaciji so pogosto nasprotujoče si informacije, zmeda in nejasnosti, kar pripomore k poslabšanju že tako slabih, negotovih in stresnih razmer, v katerih se znajdejo številni samozaposleni v kulturi. Relevantne raziskave na tem področju namreč ugotavljajo, da so samozaposleni v primerjavi z zaposlenimi v kulturi »glede na vloženo delo, dolžino delavnika, delovno obremenitev in dohodek, ki ga dosegajo, v neenakem oziroma celo diskriminatornem položaju« (Horvat idr. 2012: 8). K temu bistveno pripomore še, da morajo velik del svojega delovnega časa, namesto da bi ga v celoti namenili kulturnemu in umetniškemu udejstvovanju, posvetiti administrativnim in formalnim obveznostim ter pridobivanju in razporejanju dela.

Teh stranskih učinkov, ki se skrivajo v sicer lepo zveneči besedi »svoboda«, se mnogi svobodnjaki zavejo šele takrat, ko so v tovrstno svobodo že globoko ujeti. Kot ugotavljajo avtorji analize o samozaposlenih v kulturi iz leta 2012 se »[v] Sloveniji še vedno srečujemo z romantiziranimi predstavami o statusu samozaposlenega v kulturi, ki so povezane s tako imenovano ‚svobodno izbiro‘ oziroma svobodno odločitvijo za tovrstni status. /.../ Takšno neustrezno mnenje negativno vpliva na trajnostno urejanje položaja samozaposlenih, saj zmanjšuje družbeni pritisk na pristojne državne organe, da uredijo ta del javnega sektorja; zmanjšuje tudi družbeno in javno moč samozaposlenih« (Horvat idr. 2012: 18).

Nekateri namreč mislijo, da če so se samozaposleni »svobodno« odločili za svoj status, naj tudi »svobodno« urejajo obveznosti in težave, ki iz tega statusa izhajajo. Toda iz rezultatov relevantnih vprašalnikov med samozaposlenimi se izkaže, da izbira za svobodni poklic pravzaprav ni tako zelo svobodna, temveč je pogojena z objektivnimi in strukturnimi pogoji na trgu dela. V raziskavi iz leta 2016 več respondentov denimo navaja, da je samozaposlenost edina dostopna možnost za njihovo delovanje: »Ni posebne privlačnosti, gre za najbolj praktično tehnično rešitev«, »trenutno edina možnost vsaj minimalnega zaslužka«, itd. (Plut idr. 2016: 90).

Idej, kako bi lahko izboljšali položaj samozaposlenih v kulturi, je več. V grobem jih je mogoče razdeliti na ideje, ki težijo po celostnih strukturnih spremembah statusa, in na ideje, ki skušajo izboljšati razmere znotraj obstoječega stanja. Poskusov spreminjanja ZUJIK-a, Uredbe o samozaposlenih in Nacionalnega programa za kulturo ali poskusov spreminjanja zakonodaje, ki ureja celotno področje »prekariata«, prav gotovo ne smemo odpraviti kot nepomembnih, vendar so del političnega in zagovorniškega procesa, ki prinaša rezultate na dolgi rok. Medtem si je treba prizadevati tudi za izboljšanje realnega stanja na terenu in za gašenje najbolj perečih konkretnih problemov, ki tarejo samozaposlene.

Med tovrstnimi prizadevanji, se že nekaj časa pojavlja tudi ideja o razbremenitvi administrativnih obveznosti in debirokratizaciji statusa samozaposlenega v kulturi. V raziskavi Nacionalnega sveta za kulturo je denimo predlagano, naj Ministrstvo za kulturo omogoči brezplačno računovodstvo »tistim samozaposlenim v kulturi, ki zaslužijo z opravljanjem dejavnosti do 10.000 €/leto in ugotavljajo davčno osnovo z uveljavljanjem dejanskih stroškov« (Plut idr. 2016: 100). Podobna določitev je navedena celo v ZUJIK-u, torej v temeljnem zakonu, ki ureja področje kulture, kjer lahko v 82.a-členu (spodbude za samozaposlovanje) preberemo, da »samozaposlenim v kulturi, katerih dohodki iz dejavnosti v preteklem letu niso presegli zneska 14.679 eurov ali so v tekočem letu prvič vpisani v razvid samozaposlenih v kulturi, ministrstvo, pristojno za kulturo, *lahko* zagotovi izvajanje računovodstva« (ZUJIK, 2019). Dikcija je neobvezujoča, zato člen v vseh teh letih nikoli ni bil preizkušen v praksi. Prav tako pa ne moremo vseh »postranskih« obveznosti, ki povzročajo težave samozaposlenim v kulturi, zvesti na računovodske obveznosti in jih rešiti z možnostjo brezplačnega računovodstva.

Med samozaposlenimi v kulturi in stanovskimi organizacijami, v katere so ti vključeni, je kompleksnost opisane problematike že dolgo znana. Glede na to, da pristojne institucije niso pokazale dovolj politične volje, kar sicer deloma opravičuje dejstvo, da administrativni problemi, s katerimi se samozaposleni soočajo, prečijo področja, za katera so odgovorne različne institucije, se je pojavilo kar nekaj iniciativ, ki so skušale nastalo situacijo reševati »od spodaj navzgor«, z vzpostavitvijo *peer-to-peer* mehanizmov in servisnih storitev, na katere se lahko

samozaposleni obrnejo v težavah, ki izhajajo iz njihovega statusa, a se ne tičejo neposredno vsebinskega področja njihovega dela.²⁶

Med tovrstnimi pobudami je tudi Servis za ustvarjalce, ki ga v okviru projekta »Servis za samozaposlene iz kulture in kreativnih industrij«, ki ga financira Ministrstvo za javno upravo, razvijamo pri Društvu Asociacija v partnerstvu s Poligonom, kreativnim centrom. Projekt je nastal kot rezultat dolgoletnih prizadevanj Asociacije, katerih izhodišče je bila ugotovitev, da samozaposleni v kulturi in kreativnih industrijah nimajo učinkovitega svetovalnega in podpornega sistema, ki bi omogočal, da bi se lahko osredotočili predvsem na lastno poslanstvo, torej kulturno in umetniško udejstvovanje.

Samozaposleni lahko servis uporabljajo tako, da na Društvo Asociacija pošljejo svoja vprašanja in dileme. V okviru servisa nato pregledamo zakonodajo, navežemo stik s pristojnimi inštitucijami ali osebami, ki so se s tovrstnimi težavami že spoprijemale in v najkrajšem možnem času pošljemo odgovor na zastavljeno težavo. Odgovore na vprašanja v anonimizirani obliki objavimo tudi na internetni strani, ki bo na dolgoročno postala arhiv odgovorov z različnih področij, v katerem bodo lahko uporabniki našli odgovore na že razrešena vprašanja. Če se bo izkazalo, da so težave posameznega uporabnika servisa systemske narave, jih bomo pri Asociaciji skušali rešiti v naši zagovorniški aktivnosti.

Glede na do sedaj postavljena vprašanja in zbrane odgovore lahko sklepamo, da samozaposlene v kulturi in kreativnih industrijah (poleg težav, ki so neposredno povezane s statusom samozaposlenega v kulturi) tarejo težave s področja davkov, računovodstva, socialnih pravic, zdravstvenega sistema, delovne zakonodaje, avtorskih pravic, itd. Gre skratka za heterogena in raznolika vprašanja, ki jih je treba naslavljanje na različne institucije. Pogosto se izkaže, da gre za tako specifične primere, da tudi na pristojnih institucijah ne morejo ponuditi povsem jasnega odgovora.

Vsega tega ne smemo razumeti kot oviro, temveč kot izziv, na katerega je treba kontinuirano odgovarjati. Kot ugotavljajo avtorji analize Nacionalnega sveta za kulturo, »je podjetniški/delodajalski status«, kljub vsem težavam, ki iz njega izhajajo, »verjetno bolj primeren za samostojno delo v kulturi kot običajni delavski status« (Plut idr. 2016: 104-105). Statusa samozaposlenega ni mogoče enostavno odpraviti ali ga izenačiti s statusom zaposlenega, pa tudi v širšem smislu ni mogoče prekarnosti, četudi bi si to vsi želeli, enostavno ukiniti in zagovorniško aktivnost koncentrirati zgolj na redno zaposlene. Vendar pa to ne pomeni, da si ni treba prizadevati za to, da postane delo znotraj statusa samozaposlenega v kulturi in kreativnih industrijah vzdržno in po kriterijih varnosti, predvidljivosti in obvladljivosti primerljivo z delom redno zaposlenih, ki se lahko v veliko večji meri osredotočijo na vsebino lastnega dela. K temu stremi tudi naš Servis za ustvarjalce, ki je med drugim namenjen vsem samozaposlenim prevajalcem.

Literatura

PLUT, Jadranka; PUNGERČAR, Mojca Marija; SRAKAR, Andrej, 2016: *Analiza o položaju samozaposlenih v kulturi v Sloveniji s predlogi izboljšav*. Ljubljana: Nacionalni svet za kulturo.

VIDMAR HORVAT, Ksenija (vodja raziskave), 2012: *Socialni položaj samozaposlenih v kulturi in predlogi za njegovo izboljšanje s poudarkom na temi preživetvene strategije na področju vizualnih umetnosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta UL, Ekonomska fakulteta UL.

PIVKA, Irena (vodja delovne skupine), 2010: *Ocena stroškov dela za samozaposlene v kulturi*. Ljubljana: Društvo Asociacija.

[Razvid samozaposlenih v kulturi.](#)

[Uredba o samozaposlenih v kulturi.](#)

[Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo \(ZUJIK\)](#)

²⁶ Morda najbolj znana storitev je bil v tem kontekstu spletni medij Artservis, ki je deloval med letoma 2001 in 2013, vendar je danes, zaradi težav s financiranjem, dostopen le-še kot spletni arhiv. Poleg Artservisa velja omeniti še Novičnik za samozaposlene v kulturi, ki ga vodi in ureja Mojca Marija Pungerčar.